

"Adetullahın cereyanı üzerine hâsıl-ı bilmasdarın vücudu, masdara mütevakkıftır. Masdarın esası ise meyelândır. Meyelân veya meyelândaki tasarruf mevcudattan değildir ki, bir müessire ihtiyacı olsun..." İzah eder misiniz?

"Âdetullahın cereyanı üzerine hasıl-ı bil'masdarın vücudu, masdara mütevakkıftır. Masdarın esası ise, meyelandır. Meyelan veya meyelandaki tasarruf mevcudattan değildir ki, bir müessire ihtiyacı olsun. Madum da değildir ki, hasıl-ı bil'masdar gibi mevcut olan bir şeyin vücuduna şart kılınmasına veya sevab ve ikaba sebep olmasına cevaz olmasın."

Burada masdar insan iradesi oluyor insan iradesinin özünü ise meyil ya da eğilim oluşturur.

İradede ki bu meyil ve eğilim bir taş, bir toprak, bir su bir ışık, bir cisim gibi mevcudattan olmadığı için Allah'ın kudret alanına girmez. Dolayısı ile de iradede ki bu meyil cebre konu olmuyor. Çünkü cebir (baskı) kudretin savleti (baskısı) ile hasıl olan bir kavramdır.

Madem bu meyil ya da eğilim mevcudattan değil o zaman madum sorusu gündeme geliyor. Yani meyil ya de eğilim denilen şey varlıksız ve yok hükmünde mi sorusu akla geliyor. Şayet böyle olsa o zaman sevap ve cezaya medar ve kaynaklık edemez. Yani insan sorumsuz olur.

Üstadımız ikinci cümlesinde de irade de ki meyil somut ve maddi anlamda mevcut olmayabilir ama madum da değildir diyor.

Yani insan iradesini oluşturan meyil ya da eğilim mevcut ile madum yani var ile yok arasında itibari bir kavram oluyor.

Bir binanın sağı solu, altı üstü, önü arkası gibi kavramlar mevcut değildir yani elle tutulur somut kavramlar değildirler. Ama elle tutulur olmadıkları için bu kavramları bütünü ile yokta sayamayız. Çünkü binanın sağına git dediğimizde insan sağına gidiyor. Demek ki sağ kavramı bir insanı yönlendirecek kadar bir varlığa sahiptir öyle ise meyle madum da diyemeyiz.

İnsan iradesini oluşturan meyil ya da eğilim mevcut ile madum arasında itibari bir kavramdır.

İnsanın iradesinin esasını ve temelini oluşturan meyelandır. **Meyelan** ise insanın

çok seçeneklerden birisine meyletmesi ve yönelme arzudur. Bu yönelme arzusu olan meyalan, mevcut bir şey değildir. Harici bir vücudu yoktur. Yani eni, boyu, ağırlığı, hacmi olan bir cisim gibi değildir. Lakin mevcut ve var olan amellerimizin meydana gelmesi de bu itibari ve mevcut olmayan iradi meylimize şart kılınmış, yani insan iradesini sarf etmedikçe ameller meydana gelmez, bu bir âdetullahtır. Öyle ise masdar olan iradi meylimiz, hasılı bil masdar olan amellerimize şart kılınmış ki, amallerin oluşması irademize mütevakıftır.

Mümkinat üç kısımdır. Biri mevcut, yani varlık sahasına çıkmış, harici vücudu olan her şey. Bu mevcudatı yaratan ve idare eden, Allah'ın kudret sıfatıdır. Kulun bu mevcutlar üstünde hiçbir müdahalesi olmaz ve olamaz.

Mümkinatın ikinci sınıfı ise, "madum"dur. Yani, varlık sahasına çıkması mümkün ve caiz olup da, henüz varlık sahasına çıkmamış olan şeylerdir.

Mümkinatın üçüncüsü ve iradenin mahiyeti ile alakalı olan kısmı ise, itibari ve nispi şeyler dediğimiz; **"mevcut ile madum"** arası olan varlıklardır. Bu üçüncü sınıf olan itibari ve nispi emirler, ne mevcuttur, ne de **"madum"** dur. İkisi arasında bir makam ve mevkie sahiptirler.

Bu sınıfta Allah'ın kudret sıfatının taallukatı yoktur. Dolayısı ile de cebir burada olmaz. Cebir, ancak Allah'ın kudret sıfatı ile olur, burada da Allah'ın kudret sıfatı tecelli etmediğine göre cebir lazım gelmez. İnsan iradesi ya da iradenin özü olan meyalan veya meyalandaki tasarruf, itibari ve nispi bir varlığa sahip olmasından dolayı cebir lazım gelmez. Yani, insan iradesi, itibari olmasından dolayı, cebirden kurtulur demektir.

İmamların, mevcudu kula vermemesinin sebebi bu sırdan ileri gelmektedir. **Zira, mevcut olan bir şeyi kula vermek şirk olur. Ama itibari olan bir şey kudrete ihtiyaç hissetmediği için, kula vermekte bir sakınca yoktur.** İrade de mevcut olmayıp, itibari bir şey olmasından dolayı, kula verilmiştir.

Özetle irade mevcut olsa, cebir lazım gelir. Madum olsa, zaten olmayan bir şey olur. O zaman, mevcut ile madum arası, itibari ve nispi bir emirdir, denilmiştir.

İmam-ı Maturidi, meyalanı, itibari olarak kabul ettiği için, kula vermiştir. İmam Eşari ise, mevcut nazarı ile baktığından, kula vermemiştir. Ancak, meyalandaki tasarrufu, itibari gördüğü için kula vermiştir. Dolayısı ile her iki imam da iradeyi kabul etmişlerdir. Aradaki fark, lafzi ve içtihadidir.